

سوفیگه‌ری د شعرا کلاسیکا کوردیدا (شعرین عه‌لی حه‌ریری وه‌کو نمونه)

م. ی. ره‌بیع اسماعیل خالد زبیری

به‌شى زانستی کۆمپیوتەر، کۆلیژی زانست، زانکۆیا نۆلج، هه‌ولیر، هه‌ریمی کوردستان، عیراق
rabeea.zebary@knu.edu.iq

م . به‌فرین ره‌شید

به‌شى زمان و ئه‌ده‌بی کوردی، کۆلیژی زمان، زانکۆی ده‌وک، ده‌وک، هه‌ریمی کوردستان، عیراق
Bafreen.huseen@uod.ac

پوخته

سوفیگه‌ری ئیکه ژ بابه‌تین هه‌ره‌گرنگین دناف ئه‌ده‌بیاتین جیهانی ب گشتی و ئه‌ده‌بیاتا کوردی ب تابه‌تی، سوفیگه‌ری ده‌یته بکاره‌یان دناف ئه‌ده‌بیاتیدا وه‌کو هۆکاره‌ک بۆ پاکژکرنا دل و ده‌روونی هۆزانی، ئه‌فه‌ژی دبیته په‌یامه‌ک کو نقیسه‌ر ئه‌قی په‌یامی ئاراسته‌ی خوینده‌فانی دکه‌ت، د ئه‌قی په‌یامیدا نقیسه‌ر وه‌کو پاکژکرنا دل و ده‌روونی خو به‌رامبه‌ر خودایین مه‌زن، هه‌لبه‌ت سوفیگه‌ری دناف هۆزانا کوردی ژى دا ب گشتی و هۆزانا کلاسیک ب تابه‌تی ره‌نگه‌دایه، هه‌روه‌سا په‌یین سوفیگه‌ریی ژى دناف هۆزانی عه‌لی دا وه‌کو بابه‌ته‌کی سه‌ره‌کی و گرنگ ده‌یته دیتن، له‌ورا مه‌ ب فه‌رزانی ئه‌م ئه‌قی بابه‌تی هه‌لبژیرین و ره‌نگه‌دانا سوفیگه‌ریی ده‌وزانی هۆزانی کلاسیک (عه‌لی حه‌ریری) دا دیار بکه‌ین.

وشه‌ یین سه‌ره‌کی: سوفیگه‌ری، شعرا کوردی، شعرا کلاسیکی، عه‌لی حه‌ریری

زانباریه‌کانی توژیینه‌وه

به‌رواری توژیینه‌وه:

وه‌رگرتن: ٢٠٢٢/٩/١٣

په‌سه‌ندکردن: ٢٠٢٢/١٢/٢٢

بلاو کردنه‌وه: پایز ٢٠٢٣

ووشه سه‌ره‌کییه‌کان

Keywords: *Kurdish poetry, Classic poetry, Ali Hariri*

Doi:

10.25212/lfu.qzj.8.4.18

پيشهكى

• نائف و نيشانى قهكولينى:

ئەف قهكولينە ل ژير نائف و نيشانى ((سوفيگهري د هۆزانين عەلى حەريرى دا)) هاتيه بهرههف کرن.

• ئەگهريىن ههلبژاردنا بابەتى:

ئەگهريى ههلبژاردنا سوفيگهريى وهكو بابەتهكى سهرهكى ئەدهبى دناف هۆزاننا كلاسيكى يا كوردى دا رهنكفهدانا ويى دناف هۆزانين هۆزانقان (عەلى حەريرى) دا و دياركرنا ئەفى بابەتى وهكو رهگهزهكى گرنكى هۆزاننا كلاسيك.

• ريىبازا قهكولينى:

د ئەفى قهكولينى دا ريىبازا وهسفى و شروهكا بكارهينايه، چونكى ئەف ريىبازه گونجايى بوون دگهل قهكولينى.

• سنوورى قهكولينى:

قهكولين يا سنوورداركره ل ژير نائف و نيشانى (سوفيگهري د هۆزانين عەلى حەريرى دا)، مه بۆ ئەفى قهكولينى پشت بهستن لسهر ديوانين (تهحسين ئيبراهيم دوسكى) ل ژير نائف و نيشانى (شهرحاهرمايا ديوانا عەلى حەريرى) و (رزگار جهبارى) ل ژير نائف و نيشانى (ديوانى عەلى حەريرى) وهك كهرهستهيهك بۆ ئەفى قهكولينى.

• بهيكهريى قهكولينى

قهكولين ژبلى پيشهكى و ئەنجام و ليستا ژيدهران ژ دوو پشكان پيىكهاتيه، پشكا ئيىكى لايهنى تيورىى سوفيگهريى بخوقه دگريت پيىكهاتيه ژ (سوفيگهريى ژلديى زاراق و زمانيقه، سوفيگهريى وهك چهكم و پيناسه، ميژوويا سهرهلدانا سوفيگهريى لدهف يونان و

مه سیحیان و ئیرانی و عه ره بان و کوردان، ههروه سا پله یین سوفیگه ری، پشکا دووی
ژی پیکهاتیه ژ کورته ک لدور ژيانا عه لیئ حه ریری و (رهنگه دانا سوفیگه ری د هۆزانی
عه لی حه ریری دا).

1. سوفیگه ری

1.1. سوفیگه ری ژلای زمانی و زاراقیه:

هه ر زاراقه کئ هه بیت هه لگه ری راما نه کا تایه ل گوره ی زمانین دهینه بکارهینان،
سوفیگه ری ژ زاراقه که وه کی هه ر زاراقه کئ دیتری ئه ده بی یان هه ر بواره کئ دیتر کو
هه لگه ری واتایه کا تایه ته، ئه فجا چ ب ریکا زمانی بیت یان ئه و تیکستی نقیسه ر یان
هوزاننان بۆ خوینده قانی ئاماده دکه تن، ئه گه ر ته ماشه بکه یین دئ بینین ((سوفیگه ری ئه و
جیهانا به رزو به یزه شیایه هنده ک گوهورینین مه زن دناق دیروکا وه لاتاندا دروست بکه ت
و هه ر جهه کئ ئه ف بوارئ مروقایه تی لئ په یدابوو ی رهنگه دانین به یزل سه ر وی جفاکی
په یدا کرینه، دناق جیهانا ئه ده بیاتیدا شیایه هنده ک تیکسین ئه ده بی بداهینیت هه تا فی
سه رده می ب مه نده هوشی، زاراقئ سوفیگه ری ئیک ژوان زاراقایه پری کیشه ب دیف
خوه دا هه لدئیخیت و زاراقه کئ چره و گه له ک دناقیکرا چوو به ، ئه م نه شین ب تمامی
بدهینه دیار کرن و بزانی کا بنیاتی قئ په یقئ ژ چ هاتیه ول کیقه سه ره لدا یه، چونکی
دبیت ل هه ر جهه کئ مه به سه ته کا دیار کری هه بیت)) (سندی، ۲۰۲۱: ل 19). دقیرئ دا
دیاردبیت کو زاراقئ سوفیگه ری گه له کئ ئالوزه ب شیوه یه کئ ئاسان ناهیته ده ست
نیشان کرن کانی ئه ف زاراقه ژ کیقه هاتیه، چونکی هه بوونا زاراقه کئ ب ئه فی شیوه ی
وه کریه کو هوزاننان و نقیسه ر گرنگیئ پی بدن و تیکستی ل دوور ئه فی زاراقه ی بنقیسن.

پرانیا تیکستین سوفیگه ری و هسا دهینه دیار کرن کو هزر و بۆچوونین وان
گریدایی ب بیرو باوه ری و فهلسه فین کویر بخۆفه دگرن، ههروه سا ئه ف داریتنه ب ئه فی
شیوازی پرانیا وان زی د تیکستین که قندا دهینه دیتن (Zebari, R.I.K, husein. B. R,
abdulrahman. L. M, ameen, S. T. M, (2022) R. 128), بۆ وئ چهندی کو نقیسه ر
بیرو بۆچوونین خو بگه هینیته خوینده قانی ب ریکا ئه وئ تیکستی ئه وا کو ب شیوازی
سوفیگه ری هاتیه داریتن (شیمیل, 2006: ص 18). ئه فه زی وئ چهندی دیار دکه تن، کو
زاراقتی سوفیگه ری ئیکه ژ ئه وان زاراقتی که قنن هوزانقنان یان نقیسه ران د هوزانین یان
تیکسین خودا بکارهیناین داکو ئه و هزر و بیرو باوه ری ئایینی و فهلسه فی یین باوه ری پی
ههین بگه هینه خوینده قانی.

بۆ پتر زانین و پشت به ستن ل سه ر زاراقتی سوفیگه ری دئ بینین ((یه که م
نووسه ری عه ره ب که وشه ی سوفی له نوسینه کانیدا به کارهیناوه (جاحظ) بوو که ده لیت
(الصوفية من النساك) ههروه ها ناوی (أبو هاشم الصوفي) دینیت، به لام یه که مین
سه رچاوه ی ئیسلامی له سه ر سوفیگه ری نوسرابی (اللمع) ی سه رچاوه، له باره ی وشه ی
سوفیگه ری ده لیت: به هو ی له به رکردنی به رگی خوری ناویان به (صوفی) هاتوو، چونکه
له به رکردنی جل و به رگی خو ری ره وشتی پیغه مبه ره کان و دروشمی وه لی و پیوا
چاکانه)) (شوان، 2001: ل 21 - 22). ئه فه زی ئیکه ژ ئه وان بۆچوونین ئه م گه هشتین
سه باره ت زاراقتی سوفیگه ری کو نقیسه رین عه ره ب د نقیسه رین خودا بکارهیناینه،
ههروه سا بکارهینانا ئه فی زاراقتی بۆ ره وشتی پیغه مبه ره کان و که سانین چاک، دناق جفاکی
کوردی زی هه ر دکه قندا که سانین ئایینی ئه ف زاراقتی بۆ ده اتنه بکارهینان، ده رباره ی زاراقتی
سوفیگه ری چهن دین و اتایین دیتر هه نه ئه وژی (سوفیزم یان گیان گه راییی (الروحانیه)
فره ل حیه نه)) (محهمه د وه سمان، ۲۰۰۳: ل ۱۰۴). ههروه سا چهن دین بۆچوون ده رباره ی

زمان وزاراڤی سوفیگه ریپ هه نه ؛ (کومه کا نڤیسه ران دوی باوه ری دانه کوزاراڤی سوفی ژ (صوفه) هاتیه صوفه کورئ (غوث ابن مر) یه، چونکی دهیکا صوفه ی زاروک بوو نه ده مان ل سهر خو فهرز کربوو نه گهر خودایی مه زن کوره کی بده تی دئ که ته به ندئ که عبی ، بقی رهنگی ناڤی وی کوری کره سوفی و بقی ناڤی نافوده نگ بوو) (شوان، 2001: ل ۲۴) .

سوفیگه ری ل دویف فان هه می تیگه هان دهیته شلوفه کرن و ئەف تیگه هیین هه پتر نیزیکی راستیینه ئەوژی په یفا (السوفی) ژ په یفا (سوف - هری) هاتیه ئەفه دبیه هزره کا بهیز کو ئەم پشتبه ستنی ل سهر دکه یین وه کو تیگه هه کی باش ددهینه دیار کرن ژ بهر فان به لگین خواری دپاره:)) (سندی، ۲۰۲۱: ل 26 - 27).

1. پیغه مبه ر (سلاڤیت خودئ لسهر بن) و مروڤین چاک و ژبگرتییین خودئ گه له ک چه ژ فان جوره جلکان دکر، هه روه سا سوفیان ژئ گه له گ چه ز ژئ دکرن وه کو خو نیزیک کرنه ک ژ که سین چاک .
2. خودئ ژ بهر سوفیا، چه وارپییت عیسا پیغه مبه ر (سلاڤ لی بن) ب ناڤی جلکی وان ناف کربوو، رهنگه ژ بهر هندئ ژئ سوفی خوه ب قی ناڤی نافدکهن، ئەوژی خوه ب فان پیناسه دکهن.

سوفیگه ری وه ک هه ر چه مکه کی دیتر چه ئەده بی بیت، یان زانستی د زمانین ئەقی جیهانییدا هه ر ئیک ژ ئەوان زمانان ل گوره ی ناخفتنکه ریپ ئەوی زمانی یان دیالیکتا دناف زمانه کییدا بکار دهینیت، ئەف بکارهینانه ژئ وه کو که ره ستی ناخفتنییه نه ک زیده تر، ئەگه ر چه مکن سوفیگه ریپ ژئ وه کی هه ر چه مکه کی دیتر قه کولین، دئ بینین ب پرانیایا زمانین جیهانی بکار دهینن، دزمانی یونانیپن که فن دا یونانیپن که فن به رامبه ر په یفا سوفیگه ریپ زاراڤی (Mystik) دهیته بکارهینان (شیمل، 2006: ص 7) ، دزمانی ئینگلیزییدا به رامبه ر په یفا سوفیگه ریپ زاراڤی (mystism) دهیته بکارهینان (سه لام ناوخوش، 2006: ل 221) ، هه روه سا بو هه مان په یف هه ر دزمانی ئینگلیزی دا په یفا (sufisme)

يان گيانگه رابى دهئته بكار هينان (وهحيد سئدى، 2021: ل 19). ئه گهر ته ماشه بكهين د زمانى عه ره بيدا به رامبه ر په يفا سوفىگه رى زاراقى (التصوف) دهئته بكارهينان بو وئ چهندي كو زاراقه كه گرئدايه ب روحانيه تا مروقيشه (شيمل، 2006: ص 7) ، ههروهسا د زمانى كورديدا به رامبه ر ئه قئ په يقئ زاراقى (سوفىگه رى) ئانكو سوفياتى دهئته بكارهينان (ناوخوش، 2006: ل 221).

2.1. سوفىگه رى وه كو پيناسه :

سوفىگه رى ب شيوه يه كئ گشتى گرئدايه دهره نئ مروقى قه، كو يئ قه شارتيه د ناخئ هه ر مروقه كيدا، دهر كه فتنا سوفىگه رى ب رىكا ئه وان هزره بيرين ب شيوه يه تىكستى يان ئاكار و هه لسو كه فتانه ئه وئن دهئنه دهر برين، ههروهسا بو زانينا ئه قئ چه مكى پئدقيه دناق بهئته پيناسه يان دا كو جودابوونه ك هه بيت دگه ل چه مكين ديتر، (ئيبن خلدون) دهر باره ي پيناسه كرنا سوفىگه رى دىئيت: ((رىكا راست و دروست و بنه مايئ وئ عيباده ت كرن و چوونا به ر هف خودئ يه، و پشت دانه ب خو شيين دونيايئ)) (وهحيد سئدى، 2021: ل 31). د ئه قئ پيناسئ دا ئين خلدون وه سا دايه ئاشكه را كرن كو سوفىگه رى ژ دوو خالاندا ديار دبىت، ئيك: سوفىگه رى گرئدايه ب په رستنا خودئ، دوو: ده ست به ردان ژ هه مى خو شيين دونيايئ داكو پشتى مرنئ بگه هيته خو شيان.

ههروه كو فه يله سوفئ عه ره بى (ئيبن خلدون) د په رتوكا خو ه يا ب ناقئ (مقدمه ابن خلدون) دا پيناسه يا سوفىگه رى دكه تن و دىئيت: ((سوفىگه رى ئيكه ژ زانستين شه رى يئ نوى دناق مه دا په يدا بوويه ب رىكا هنده ك كه سان ناهئته ديتن ل ده ق بوريين ئومه تن و مه زنه هه قالين پيغه مبه رى و يئن پشتى وان ريكه كا دروست و رونا هى يه، بنياتى وئ زى لسه ر په رستن و زقرينا به ر هف خودئ يه)) (وهحيد سئدى، 2021: ل

48 – 49). ئە قه ژ ی پیناسه یه کا دیتره ژ سوفیگه ری ب کو ژ لایه نی ئایینی ئیسلامی هاتیه
پیناسه کرن. پشتی هاتنا ئایینی ئیسلامی و سوفیگه ری دنا ف ئیسلامیدا پهیدا بووی (ئیبن
خلدون) سوفیگه ری ب زانست ناه ئیته و ئە ف زانسته ب چا ف ناه ئیته دیتن، واته
زانسته که ب بیرو باوه ری ن تاکه که سان و په رستنا خودای ن مه زنفه گریدا یه.

سوفیگه ری ب گشتی فه لسه فا ژیا نه کا تایبه ته و ری که که بو دیار کرنا ده روون و
ناخ ئ مروقی دا کو نی زیکی خود ئ ب بیت، سوفیگه ری ری بازه کا فه لسه فا گیانی یه د ئاییندا،
ئانکو که تواره ک ئ سه ره به خو بی مه عنه وییه ، ل به رام بهر که تواری و سروشتی ، له ورا ب
دروستی ناه ئیته نیاسین، بتنی ئە وکه س د ئ شیت ته مامی بنیاسیت، یی ب خو ژ به ره مه ی
وی بزانیته ، سوفی ب خو ژ ئه وان واتای ن کویر و بهر فره هین د ناخ ئ خودا هه ست پی
دکه ت، گه له گ ژ زمانی مه زنتر دینن (هه ره وه کی (نیقه ر) و (ابو حیانی توحیدی) کو
هندی واتا بهر فره هتر بیت، زمان بهر ته سکر د بیت، له ورا سوفی هنده ک واتای ن تازه ب
زمانی ئاسایی بکار دهینن) (احمد، ۲۰۱۵: ل ۵).

سه باره ت سوفیگه ری ب ئیک ژ زانای ن ئە فی بیاقی (شیخ مه عروفی که رخی) یه،
دهر باره ی سوفیگه ری ب دبیژیت: (سوفیگه ری پهیره و کرنا راستیا نه ، ههروه سا دویره که فتنه
ل ئە وان کار و کریای ن ب دهستی خه لکی دهینه کرن) (شیخ امین شیخ عه لده ئه دین نه
قشه بهندی، ۲۰۱۵: ل ۷۷). د ئە ف ئ پیناسی دا دیار دبیت کو سوفیگه ری پهیره و کرنا
راستیا نه کو که سانین ری کا سوفیگه ری ب دگرن کار و کریای ن دروست دکه ن، ههروه سا دویره
ژ ئە وان کریای ن گریدا یی ئالی ن باوه ریا مرو فان کو مرو فان ماف نینه مای تی کرنی تی دا
بکه ن.

ههروه سا گرنتا ری بازا سوفیگه ری ب ئە وه کو مرو ف هه ست ب تنی بوونی
(توحید) ئ دکه ت، ئانکو ب تنی دگه ل خود ئ (جوستاین غاردر ، ۲۰۰۴: ص ۱۴۷) ، ئە م

دیین سوڤیگه ری ده می ئاینین جیهانی دا نیزیکی ئیکه جیاوازیان وان د که لتوریدا دیار دبیت ب شیوه یه کی گشتی سوڤیگه ر نیزیکی بوونه ژ خودی و دویر که فتنه ژ هه ر تشته کی. ههروه سا سوڤیگه ری تیگۆشانه و پاقرکنا دهروونییه بو خودی، چونکی ئەم نه شین نهینین دناڤ دلئ مروقاندا ب بینین و دیار بکهین، ئەڤ چهنده ب تنئ دشیانا که سین بهیزدایه، ژ بهر کو سوڤیگه ری ئەزموونه، نه لوجیکه، له ورا ب دیتنا سوڤیان (ئەم نه شین سنوره کی قه بر بو بیروباوه رین سوڤیگه رین دیار بکهین یان پیناسه کا ئیکگرتی بو سوڤیگه رین بکهین، چونکی دیتنین هه مه رهنگ بو قئ چه ندئ هه نه) (نه قشه بهندی، ۲۰۱۵ : ۶).

ئانکۆل فیئرئ وه سا دیاردبیت کو سوڤیگه ری ئیکه ژ ریبازین ئاینی یین هه ره که قنار کول گهل پهیدا بوونا مرۆقان سوڤیگه ری ژ هه بوونه، چونکی مرۆڤ گریدایه ب بیروبووچوونین ئاینیقه، مه به ست ژ سوڤیگه ری ژ رووناککنا دلئ مرۆقانه بو خودایی مه زن، ده می بیروباوه ر و دل هه می بوویه ئیک د ئاینیدا ل ئەوی ده می مرۆڤ به ره ف جیهانه کا دیتر دچیت ئەوژی سوڤیگه ریه، ئانکو چوونه به ره ف جیهانا خودایی ئەو جیهانا راستی تیدا به رجه سته دبیت، دکارین ئامازی پئ بکهین کو سوڤیگه ری په ره سته کا ب وه فایه بو چیکه ری ئه رد و ئاسمانی.

ب شیوه یه کی گشتی بو مه دیار دبیت کو سوڤیگه ری ب شیوه یه کی گشتی ئەوه کو گریدایی ناخئ مروقیه، واته تشته کی قه شارته د هزروبیر و دلئ هه ر مروقه کیدا، ههروه سا ب تایه تی ئەوان بیروباوه ران بخۆقه دگرت کو ئەوین گریدایی ب ئەوان هزروبیران ئەوین باوه ری پئ هه ی، واته خودایی، ئاینی ... هتد، کو مروقی شیان نینه بیی ئەوان بیروباوه ران ل سه ر ئه ردی بژین.

3.1. میژوو یا سه ره لانا سوفیگه ری:

دهمی باس ل سه ره لانا هه ر ریازه کی دهیته کرن، دقیت ئه ف ریازه خال دهستیکی بهیته دهستنی شان کرن هه تا کو بشیین میژوو یا سه ره لانا ئه وئ ریازی دهستنی شان بکهین، سه باره ت میژوو یا سه ره لانا سوفیگه ری ((هه ر ژ دهستیکی پهیدا بوونا مروقایه تی دبیته دهستیکی بۆ گه هشتن ب ئاره زووین خویین عه قلی، ب شیوهیه کی گشتی هه می ئاره زوو به رده وام و نهین ئاسایی یا گه ردوونی و خه بات کرن ژبو ناسینا وان ئاره زووین بهرز، ههروه ها پهیدا بوونا سوفیگه ری دزقریته قه بۆ دهستیکی پهیدا بوونا ژيانا مروقایه تی، گریدی نیه بتنی ب ئایینه کی قه، به لکو ل قوناغین میژوو ییدا ل ده ف زوربه ی نه وه یان و ئایینان هه بوویه)) (احمد، 2013: ل 18 - 19). سه ره لانا سوفیگه ری وه سا دایه دیار کرن کو هه ر ژ دهستیکی پهیدا بوونا مروقایه تی، ئانکو دگه ل پهیدا بوونا مروقایه تی سوفیگه ری ئی پهیدا بوویه، لایه نه کی دیتری پهیدا بوونا سوفیگه ری تایه ت نینه ب تنی ب ئایینه کی قه، به لکو ب هه می ئایینن جیهانی قه گریدی، هه ر دهستیکی پهیدا بوونا مروقایه تی چه ندین ئایین هه بوینه ل سه ر رووی ئه ردی له ورا سوفیگه ری دنا ف ئه وان هه می ئاییناندا دهیته دیتن.

هنده ک نفیسه ری سوفیگه ری ب تایه تی دنا ف رۆژه لاتناسان دا د ئه وئ باوه ری دانه کو سوفیگه ری د بنه رتدا د گیانی ئیسلامیدا دووره ب ریکا فارسان هاتیه وه رگرتن بۆ ئیسلامی، فارسان ئی ژ هیندیان وه رگرتیه، ئه قه وه ک بۆچوونه ک، به لئ هنده ک بیروبوچوون هه نه کو ره به نین مه سیحی کاره کی زور ل سه ر سوفیگه ری کریه ئه وژی ل سه ر ئه وان پشت به ستن ب ئه وان بیروباوه ران ئه وین ئه فلاتونی و گنووسی داریتین (شوان، 2001: ل 30). ئه قه ئی وئ چه ندی دگه هینیت کو میژوو یا سوفیگه ری بۆ ئیک ئایین نافه گه ریت ژ به رکۆ میژوو یه کا که قنار هه یه هه تا کو بشیین ب شیوهیه کی دروست

سه رده م و جه و وهرارا سوفیگه ری بزانین. به لام دکارین میژوو یا سوفیگه ری د ئه وان
ملله تین دیرپین جیهانی وه کو نمونه وهر بگرین ژوان ملله تان:

1.3.1 سوفیگه ری ل ده ف یونانیان:

وه کو دیار یونانی و گریک هه لگرئ شارستانی و زانایی هه ره مه زنن د بوارین
جودا جودا یین زانستی و ئه ده بی و کلتوری و ... هتد، نه خاسمه د بواری فله سه فی،
سوفیگه ری ئی گه له ک نیژیکی فله سه فییه دکارین بیژین (وه لاتی یونان ب لاندکا فله سه فی
دهیته نیاسین، هه ر چه نده ئه ف فله سه فا ل یونان سه ره لدای کو ده ریایه کا پیکه اتیه ژ
زۆر به ی ژیده ری و وه کو شارستانییه تین میسر، بابلی، ئاشوری، هیندی، ... هتد، کو زانیاری ئی
وه رگرتینه، د ئه وان شارستانییه تاندا ئی سوفیگه ری تیدا ل سه ر بنه مای خۆشی و
ئه ندیشی دایه نیاسین). (شوان، 2001: ل 42)، ئانکو وه سا ئاشکه را دبیت کو
سوفیگه ری ل ده ف یونانیان وه کو نیژیکیبونه کا هه ره زور هیه ل گه ل سوفیگه ری، واته
ئه و فله سه فا هه ره بلند یا ل ده ف یونانیین که فن هه ی تاراده یه کئ هه ره باش تیکه لی
سوفیگه ری کریه، چونکی فله سه فه گریداییه ب ده روون و هه لسوکه فت و ره وشت و ...
هتد، ب هه مان شیوه سوفیگه ری ئی گریدایی ئه وان تشتانه ئه وین ددل و ده روون و هزر
و بیرو باوه ری تاکه که سی. (ب فی ره نگی ئه گه ر به ری خۆ بده یه فله سه فا یونانی د
سه رده می که فندا بو مه دیار دبیت کو سوفیگه ری تیدا یا دیار و به رچاقه، هه ره وه سا
چه ندین بنه مایین وئ ل وه لاتی فله سه فی و ده یکا شارستانییه تا دهیته پیش وه کو
ئیکه تی بوون) و (نه فیانا جیهانا ماددی) ... هتد، هه ره وه کی یا دیار ئه قین هه دناف
سوفیگه ری ئیسلامی داژی دهیته دیتن، هه ره وه سا گه له ک هزرین سوفیگه ری د فله سه فا
ئه فلاتونی ئی دهیته دیتن، هه ره وه کی ئه فلاتون دبیزیت: خوزایا گیانی مرۆفی د بنه رته دا

خوه زايا خودايى نهر وه هر زينديه) (سندى، ٢٠٢١: ل 37-38). نه فه ژى به لگه يه ل
سه ر وي چه ندى كو نه فلاتونى ب ريكا فه لسه فى خو گه هانديه سوفيه گه ريى، كو تيدا
به حسى سروشتى مرؤقان دكه تن، واته سروشتى مرؤقان گرديايه ب سروشتى خودايى،
چه وا سروشتى خودايى ي نه مره؟ وه سا سروشتى مرؤقان ژى سروشته كى نه مره.

2.3.1 سوفيه گه رى ل ده ف مه سيحيان:

نايينى مه سيحى ئيكه ژ نه وان ئاييين ناسمانى، كو خودايى مه زن ب شيويه يه كى
روحانيه تنى ئافرانديه، د نه فى ئاييينيدا گرنگيه كا زور ب جيهانا ديتر نه وا پشتى مرنى دايه،
و جيهانا نه م تيدا دژين تاراده يه كى فه راموش كيه (Zebari, R. I. K., ve Babayiğit, M. V, 2022, r.23)
نه گه ر به رى خو بده ينه په رتوكا ناسمانى (ئينجيلى) دى بينين گازيبه كا
زورا به يز هيه بو په راويز خستنا دونيايى و گرنا جيهانا پشتى مرنى، وه سا خويا دكه تن
كو نه ف جيهانه فه نا بوونا مروقايه و دقيت هه رده م داخازا رزگابونا نه فى جيهانى بكه ين،
هه روه سا دده ته دياركرن كو د په رتوكا ناسمانى ئينجيليدا هاتيه كو د نه فى جيهانيدا هزر
نه كه دى هه مى تشت بوته بن (الفرضاوي، 1995: ص 182). واته وه سا خويا دبیت كو
سوفيه گه رى د ئاييينى مه سيحيه تيدا كاريگه ريه كا ئيكلجار ئيخستيه سه ر كه سائين مه سيحى،
چونكى وه سا ئاشكه را دكه تن كو نه ف جيهانا نه م تيدا دژين جيهانه كا بى رامانه و دقيت
پشتى مرنا مرؤقى خو شى و نه خو شى ده ست پيكنه، ب فى ره نگی سوفيه گه رى ژى په يدا
دبیت، چونكى سوفيه گه رى ب خو ژى نه وه خو نيزيك كرنه بو خودايى مه زن و دوپر كه فتنه
ژ نه فى جيهانى.

3.3.1 سوفیگه ری ل ئیرانی:

ههروهکی یا دیار هه ر ژ که قندا ئیران خودان فه لسه فه و ژیاره کا مه زن بوو، به لئ ژ نه گه ری شه پ و شوره شان نه ف زانسته ژنافچوو، نه و بیروباوه ری نه فه لسه فانه ا یا د ئیرانی دا مایه فه ب تنی یا سی فه یله سوفین که فنین ئیرانییه، نه وژی (زه رده شت و مانی و مه زده ک) (شوان، 2001: ل 40) . ههروه سا نه گه ر به ری خودانه کی ل سه ر میژوو یا ئیرانی بکه ین دئ بینین وه لاتی ئیرانی ب درێژا هیا دیروکا خویا بوریدا ئیک ژ وه لاتی نه زله یزین جیهانییه، شیایه جه مسه ره کی جیهانی کونترول بکه ت، هه ر به ری هانتا ئیسلامی، گه له ک شاعرین به یزین سوفی و هه کیم ل قی وه لاتی په یدا بووینه، ب تایه تی پشتی هانتا ئیسلامی سوفین وه کی سعدی و حافظ ... هتد په یدا بوین و شیایه به ره مه کی بنقیسن (سندی، ۲۰۲۱: ل 40)، کو ب ریکا نه فان به ره مان سوفیگه ری دناق نه قی وه لاتی دا سه ره لدا یه.

4.3.1 سوفیگه ری ل ده ف عه ره بان:

سوفیگه ری ل ده ف عه ره بین موسلمان وه کو دیار پشتی هانتا ئایینی ئیسلامی بوویه، دکارین ناماژ پئ بکه ین، کو ((سوفیگه ری ل ده ف عه ره بین ئیسلام ل دوما هیا سه دئ دووی و ل ده ستپیکا سه دئ سیی کۆچی په یدا بوویه و هی دی هی دی گه شه کرییه)) (سندی، ۲۰۲۱: ل 48 - 49) . سوفیگه ری ل ده ف عه ره بین ئیسلامی ب سال نه هاتیه ده ستنیشان کرن، به لئ شیایه سه رده مه کی ده ستنیشان بکه ن، نه وژی ل دوما هیا چه رخئ دووی و ده ستپیکا چه رخئ سیی کوچی بوویه، نه قه ژ ی پتر میژوو یا ده رکه فتنا

سوفىگه ريب ل دهف عه ره بپن ئيسلامى دده ته خويا كرن، ئەفه ده ستپيكا سوفىگه ريب بوو
ل دهف عه ره بپن ئيسلام كو ب قوناغا نارام گرتنى ده پته نياسين.
سوفىگه رى ل دهف عه ره بپن ئيسلامى د چهن قوناغين جودا جودا دهرباز بووينه
دكارين نامائى پن بكه ين، وهك ل خوارى ديار:

- **قوناغا زوهد:** ئەفه ده ستپيكا سوفىگه ريب بوو ل دهف عه ره بپن ئيسلامى، د ئەفى
قوناغيدا هوزانى فالاهيه كا زورا ئەده بياتى ب خوڤه گرتبوو، هژماره كا زورا هوزاننانان
ئەف ريكه گرتنه بهر بو قه هاندنا هوزانى (مشه ختى، ، 2011 : ل 137).
- **قوناغا سوفىگه رىا ته مام:** ئەف قوناغه ل چهرخى سيب زاييىنى ده ست پى دكه ت وه كو
رپبازه كا روى ل سهر بنه مايين رۆشنبيريا ئيسلامى به رهف پيش چوو، ئەف قوناغه
ئاراستين سوفىگه رىا سونى و سوفىگه رىا فه لسه فى بخوڤه دگريت (شوان، 2001 :
ل 48-49).

2. سوفىگه رى د ئەده با كوردى كلاسيدا :

ئه گه ر پيدا چوونه كى بو رپبازا سوفىگه ريب بكه ين د ئەده بياتا كورديدا ب شيوه به كى گشتى
د هوزانا كوردى يا كلاسكى دا ب تاييه تى ده پته ديتن، جهن نامازه پيكرنى يه كو ((بو يه كه م جار
ئەده بى سوفىگه رى له سهراتاكاني سه ده ي چواره مى كوچى له دوو به يتى بابا تاهيرى هه مه دانى دا)
323 ك، 935 / 401 ك، 1010 ز) رهنگى دايه وه بهم جوره رپباز و ئەده بى سوفىگه رى خو ي له ناو
ئەده بى كورديدا دوزيه وه به شيوه ي لورى بناغه دانراوه دواي ئەوه سوفىگه رى به شانى شيعرى
ئاييىنى له ئەده بياتى كوردى دا دوزيه وه مه لا په ريشان كه له نيوه ي دووه م ي سه ده ي چواره م نيوه ي
يه كه مى سه ده ي پانزده م ژياوه، به م شيوه يه ئەده بى ئاييىنى و مه زه به ي و گيانى سوفيزم ده ستى
پيكر (((شوان، 2001 : ل 9). وه سا ديار دبيت ل گوره ي ژيده ران كو سوفىگه رى د ئەده بياتا

كورديدا ب هوزانى دهستپيكره، ژئهوان هوزانفانان زى ژ (بابا تاهيرى ههمه دانى) خالا دهستپيكي هاتيه دهست نيشانكرن، ئەفهژى ژبهه كارىگه رىا ئايينى ل سهر هوزانفانين كورد ب شيويهه كى گشتى، ژبهه قى كارتىكرنى هوزانفانان سوفىگه رى كرىه بابهته كى بهرفرهه دناق هوزانين خودا وهكو پهيام ئاراسته ي خویندهئانى كرىه، ب تاييه تى هوزانفانين كلاسيك.

ئهدهبياتا كوردى ژ ريبازا سوفىگه رى بى بههر نه بوويه، چونكى ب شيويهه كى ئاسايى ههر ريبازه كا ئهدهبى سهرهه لدا بيت ههتا رادهيه كى كارىگه رىا خو هه بوويه ل سهر ههمى نقيسه ر و هوزانفانين جيهانى، ئەگه ر ل ئهدهبياتا كوردى ب گشتى هوزانا كلاسيك ب تاييه تى ته ماشه بكهين دى بينين سوفىگه رى ب ريزهيه كا باش دهپته ديتن، چونكى ((سوفىگه رى دناق ئهدهبياتى كورديدا رووبه رهك مه زن قه گر تيبه ب تاييه تى ل دهف هوزانفانين كلاسيكين كورد (Zebari, R. I. K., ve Babayiğit, M. V., 2021, 22) سهره لانا سوفىگه رى ل دهف كوردان ميژوويا وى يا دىرين دزقريته قه بو وى سهردهمى ملله تى مه موسلمانبووى، تاريياتى و نهروونيا تشتان دژيانيدا وهل هوزانفان مه كر ب دويف راستيا فان تشتان بگه رن، و ئەف چهنده دچيت دقالبى فهلسه فيدا، گه له گ جارن هوزانفانان نه شيائنه بگه هنه راستيى له ورا بى شيائيا خوه دايه دياركرن)) (سندی، ٢٠٢١ ل 105 - 106). ئەفهژى وى كارىگه رى ديار دكهت ئەوا سوفىگه رى ل سهر هوزانفانين كلاسيكين كوردى هه، چونكى نهروونيا تشتان د ژيانا مرؤقايه تييدا وه كرىه په نايى بو وان بيروباوه ران بهت ئەويى ب چاف نه هينه ديتن، ئانكو ب تنى بيروباوه ر پى هه بن، ئەفهژى فهلسه فه پتر خو لى دكهته خودان . بهرجه سته كرنا هوزانا سوفىگه رى دئهدهبياتا كورديدا ب رهنگه كى پراكتيكي و باش (ددهستپيكي دا زارنى كرمانجيا سه رى دابووويه و ئەف چهنده ل سهر دهستى چه ندين شاعيرين وهكو (جزيرى، فه قى تهران، عه لى حه ريرى، مه لايى باته ي، شاپرته وى هه كارى، ئەحمه دى خانى) پشتى قى قوناغى ئەف شيويه هوزانه دهپته قه گوه استن ل سه دى نۆزى بو كرمانجيا خواري و دهوزانين (نالى، سالم، كوردى، مه حوى، شىخ رها، كه يفى، حه مدى ... هتد) (رسول، ١٩٨٧:

ص 142). دكتور مارف خه زنه دار سه بارهت سوفیگه ریى د ئه ده بیاتا كوردی دا ب سى شیوازان دیار
دكهت نه وژی.

- هوزانا سوفیگه ری (عیرفان): ئه ف جوره شعره كوپیتكا داهینانییه، ئیلهامی ژ ئیكه تییبونى
وهردگریت، ئه ف جوره هوزانه ل سه ر ئاستی ئاینیه، كیشا چینایه تی تیدانیه .
- هوزانا وه سفی سوفیزم: شعرا سوفیزمی وه سفا شیوازی و رهوشتی دكهت، هندهك جارا
رادبیت ب شلوقه كرنا راستیان و بیزانینی زانستی .
- هوزانا دژی دهرویشى سیزم: دهرویش لایه نه كى پراكتیكى ره شیبینی و سلبی یى
سوفیگه رییه، دهرویشى بو دیارده یه كا كومه لایه تی، دیارده یه كا كه قنه دناق
كۆمه لگه هیدا دهیته دانان یان (هژمارتن) (خه زنه دار، 2003، ل 29 - 30) .

1.2. پله یین سوفیگه ریى:

پله یین سوفیگه ریى ل سه ر دوو جوران دابه ش دبیت، نه وژی:

1.1.2. ئیك: مه قام:

مه قام ئه و پله یه ئه وا یا د سه ر و دل و دهرووئى ئه و كه سین ریکا سوفیگه ریى دگرن دایه، ئه ف
چه نه زی پشتی وئ چه ندی دهیته كو گورانكارییى د دل و دهروون و هزروبیرین ئه وى كه سی هاتیه
ئه وین ریکا سوفیگه ریى دگریت (سندی، 2021، ل 83). پله یا مه قام زی دابه شی سه ر چه ند
به شین جودا دبیت، ژوان:

- ته وبه (لخۆ فه گه ریان): لخۆ فه گه ریان ئیكه ژ پله یین سوفیگه ریى، ئیمامی غه زالی
سه بارهت لخۆ فه گه ریانى دبیزیت: لخۆ فه گه ریان ب ئیكه م بینگا قا ده ستیپكا
سوفیگه ریى دهه ژمیریت، ل دویف دیتنا ناقبری د ئه قى بیاقى سه ردابازدان نینه
ئه حمده، 2015، ل 58). دكارین بیژین لخۆ زقرین د شه ریعه تی دا ئه وه زقرین ژ

تشتى نه په سه ند و خراب به ره ف تشتى باش و په سه ند (سندى، 2021: ل 87). ئانكو
خو زقرينا مرؤفايه به ره ف تشتى چاك و باش و خو دويركرن ژ تشتى خراب.

▪ ئينابه: ئينابه زى ئيكة ژ پله يين سوفيگه ريي هه روه كى ته وبى ب راما نا لخؤفه گه ريانى ده يت، لى
ئينابه نه وه فه گه ريان ل غه فله تى بو زيكرى خودايى مه زن، دكارين ئاماژى پى بكه ين كو ئينابه
سى لايه نيى گرنى بخؤفه دگريت، نه وژى فه گه ريانا ده روونى مرؤفى و فالاكرا نا دلى ژ خرابيان و
تتى كرن ژ قيانا خودايى مه زن، هه وه سا شادكرنا روجا مرؤفى ب بيره تننا خودايى مه ز (نه حمه د،
2015: ل 58).

▪ زوه د (نه قيانا دونيا يى): نه قيانا دونيا يى ئيكة ژ مه قامين گرنى دناف سوفيگه ريى دا، ل
قوناغا ده ستپكى ده يت پشتى ته وبى، نه وژى چاف تپريوونه ژ جيهانا مادى، نه وا ئه م نها تپدا
دزين، و قيانا جيهانا فه شارتيه، نه فه زى ئيكة ژ مه رجين زوه دى. (ئيبين ته وفه ل) سه باره ت فى
چه ندى دپيژيت: كه سه ك نه شپت ببيت سوفى نه گه ر ئاره زويين خو سه ركوت نه كه ت و ژمال و
سامانى دوير نه كه قيت و ل دويف خو شه ويستى و برايه تى نه چيت (سندى، 2021: ل 83).
▪ سه بر (ئارام گرتن): ئارام گرتن ئيكة ژ پله يين سوفيگه ريى بريتيه ژ ((ئارام گرتن له كاتى
دابارينى به لاو رووگرزى نه گرتنه له يه كه م هه له دا)) (حسين، 1996، ل 36) واته ئارام
گرتنه لسه ر ئيكة م رويدان يان ئاريشه و هه رتشته كى خه مناك يان دلخؤشكه ر دقيت ئارام گرتن
لسه ر هه بيت.

▪ ته وه كول (پشت به ستن): پشت به ستن يان دياركرنا بيچاره يا خوه و پشتراستكرن ب ئيكة دى
د هه ر كاره كيدا شه نكستى فى بابته، ئيك ژ وان بابته يين گرنى دناف موسلماناندا دقيت هه بيت
(وه حيد سندى، 2021: ل 83)، خودايى مه زن زى ده رباره ي نه فى چه ندى دپيژيت: ((وَمَنْ
يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ)) (قورئانا پيروژ، سوره تا الطلاق، ئايه تا (3)). ئانكو هه ر كه سى
خوه به يلبته ب هيقيا خودى فه، نه وه سى ويه.

- **محاسه به (لخۆپرسین):** لخۆپرسین ب راما نا وی چه ندی ده یتن کو لپرسینی دگه ل دهر وونی خۆ بکه تن، قه کولین و پیدا چوونی ل کاروبزاقین مرۆقی بکه ت، سزادان و پهروه ده کرنا دهر وونی مرۆقیه، ب شیوه یه کی گشتی پهروه ده کرنا دهر وونیه و ئاراسته کرنه به ره ف باشت (**ئه حمه د، 2015: ل 84 – 85**).
- **فه نا و به قا (نه مان مان):** نه مان و مان وه ک دوو په یین سو فیگه ری ن و دوو تیگه هی ن هه ق دژ ده ینه به رچا ف، ل ن د گه وه ری خۆ دا هه قبه ند و ته مامکه ری ن هه قن، د سو فیگه ری ن دا نه مانا مرۆقی واته گه هشتن ب خودییه، به ی رهنگی په یا فه نای ن نه مانا سیفه تی ن مرۆقینی ن و بیهۆشی ن و به رزه کرنا خۆ و هه ر تشته کی خۆ ژبلی خۆ دئ و دیتنا خۆ دپییه، مانه قه و هه ستانه قه یشتی فه نای ن ب سیفه تی ن خودایی و به رده وام بوونه لگه ل خودئ (**ئه حمه د، 2015: ل 114**).
- **ته نزیه (پاک دیتن):** د ئه قی پلی دا ب راما نا پاک و بیخه وشیی ده یتن، ئانکو دیتن و نیاسینا خودئ ب پاک و بی خه وش ی دویر ژ هه ر کیما سیه کی و لیکچواندن و پیقه ر بو دانانا عقلی (**ئه حمه د، 2015: ل 120**)، ههروه کی خودایی مه زن دپیژیت: ((لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ)) (قورئانا پیروژ، سوره تا الطلاق، ئایه تا (11))
- **ئیحسان (چاکی):** ئیحسان ب راما نا چاکی ده یتن، لئ وه ک په له و زارا قه کی سو فیگه ری ن ب راما نا کو پیته کا چاکی ده یتن، واته بده ستقه ئینانا پرانی ا په یین سو فیگه ری ن، وه کی (ته وبه، ئینابه، زوه د، شوکر، ته وه که ل، ره زا، ئیخال دس، ... هتد) (**ئه حمه د، 2015: ل 84 – 85**).

دوو: حال:

حال د سو فیگه ری ن دا تشته که د دلی دا و بزاقا ب دلی ده ته کرن بو ئه نجامدانا کاره کی، حال ئی به رده وام بو دلی ده یته خوار ب ریکا ئیلهامی، ده رباره ی حالی ئیمامی (عه لی) (خودی ئی رازی

بیت) دبیزیت: ((زمانێ رهوشتی راستره ژ زمانێ ئاخفتنی)) (سندی، ۲۰۲۱: ل ل 91). پله یا
حالی ژ دابه شی سهر چه ند به شین جودا دبیت، ژوان:

أ- حالی زانین (الیقین):

هه بوونا یه قینی تشته کئ به یزه بو ئافا کرنا سوفیزما ئیسلامی، زانین ژ ب سئ راما نان
دهیت ئه وژی (زانین، باوه ری، نه مانا گۆمانی) دکارین ئاماژی پئ بکه ین ئه گهر زانین (الیقین) گه هشته
دلئ مرۆقی ئه و تشک به سه بو وئ چه ندئ کو د سوفیگه ریئ دا خو به یلین ب هیقیا خوئی. چونکی
هزین نه باش د هزر و بیراندا نامینیت (سندی، ۲۰۲۱: ل 97).

ب- حالی هیقیبوون (الرجاء):

حالی هیقیبوون وه کی د قورئانا پیرۆزدا هاتیه خودایئ مه زن دبیزیت: ((فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ
رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا)) (قورئانا پیرۆز، سوره تا كهف، ئایه تا (110))، هه ره وه سا حاله تی
هیقیبوونی لسه ره ئه وئ چه ندئ یه کو هه رده مئ ترس و دوودلی ل ده ف هه ر که سه کی دروست بوو
هیقیا خو بو خودایئ مه زن به تن، هه تا کو خودایئ مه زن دلئ وی روهن بکه تن و ریکا راست نیشان
بدهت (حسین، 1996، ل 38).

3. کورتیه ک ل دور ژیان و به ره مه ین هوزانقان (عه لی حهریری)

1.3. ژیاناجقاکی یا عه لی حهریری:-

عه لی حهریری ئیکه ژ هوزانقان کوردین کلاسیک، کو به ره مه مکی باش ل پاش خو
هیلا دیه، سالا ژ دایک بونا وی ب دروستی یا دیار و ئاشکه را نینه، لئ (که قنترین زانیاریین
ده رباره ی عه لی حهریری هاتینه تومارکر، ده نگه ه. کوردناسیئ رۆسی ل سالا ۱۸۶۰ هاتینه
به لاقکرن) (مارف خه زنه دار، ۲۰۰۲: ل ۱۴۹) د ژپه راندا وه سا خو یا دبیت کو (عه لی حهریری)

دنا فبه را سالین (400 - 470 کوچی) ژیا به (بابا شیخی مه ردۆخ رۆحانی، 2011: ل 36)، ههروه سا د ژیده راندا چه ند بۆچونین جودا هه نه دهر باره ت وی چه ندی کو (عه لی حهریری) خه لکی گوندی (حهریری*) به ل ناحیا شه مزینان ل ده قه را هه کاریا، شعرو ئه ده بیاتین وی دناق کوردستانیدا ب ناق و ده نگن، ئه ول میژوو یا سالین چارسه دی مشه ختی ژ دایک بوویه ول چارسه دو هفتی و ئیکتی چوو یه به ر دلوقانیا خودی، ههروه سا دبیزن کو حهریری ئیکه ژ هۆزانناین که قناین باکو ری کوردستان، باراپتر دمیزوو یا ئه ده بی کوردی دناقی وی هاتی ه پاراستن) (درباس مصت هفا سلیمان، 2017: ل 117). ئانکو چه ندین بو چوونین جیاوازل سه ر ده قه را حهریری هه نه. ئیک ژ وان بوچوونان دبیزیت کو حهریری ناقچه یه که کو دکه قیته سه ر ب قه زا شه قلاوه و سه ر ب پاریز گه ها هه ولیری قه (Zebari, R. I. K. & Babayigit, 2021, r.54)، بوچوونه کادی دبیزیت کو حهریری دکه قیته ناقچه یا شه مزینان ل ده قه را هه کاری ل کوردستانا باکور. ههروه سا روزه لات ناسی ئورسی (ئه لکسه نده ر ژاپا) ب زمانی کوردی و فهره نسی ئه ف شاعیره ب ئیکه مین شاعیری کورد دایه نیاسین و دبیزیت: ((عه لی حهریری دیوانه کا بچیک هه یه، شعر وقه سیده تیدا هاتینه تومار کرن. هه رچه نده شعرین وی گه له گ ب ناق و ده نگن ول کوردستانی دهینه نیاسین)) (مارف خه زنه دار، 2002: ل 149).

کوردناسین ئه وروپی ژی عه لی حهریری ب خه لکی کورد نه دایه نیاسین؛ به لکو ب روزه لات ناس و ره وشه نبیری کوردی سه دی بیستی دایه نیاسین، پشتی دهر باز بوونا چه ندین سالان ل سه ر

* وه کی د ژیده ران هاتی ه دوو بۆچوون سه باره ی حهریری هاتی ه، بۆچوونا ئیکتی: ((حهریر گونده که سه ر ب ناحیا شه مزینان قه ل سنجه قا هه کاری)) بنیره، (ته حسین ئیبراهیم دوسکی، شه رحا به مایا دیانا عه لین حهریری، چاپا ئیکتی، جزیری، 2020، ل 7-8)، ههروه سا بۆچوونا دووی بابا شیخ مه ردوخی د پهرتو کا میژوو ی ناودارانی کورد، ئاماژه پی کریه کو (حهریر) ئیکه ژ باژیرکین سه ر ب پاریز گه ها هه ولیری به. بنیره (بابا شیخی مه ردۆخ رۆحانی، میژوو ی ناودارانی کورد، ل 36).

وان پیزانینان دهرباره ی ژيانا عه لی حهریری، که قنترین که س کو باسی وی کر بیت نه و ژ ی نه حمه دی
خان ی یه، د (مه مو و زینی) دا. ناقی سی شاعیرین کلاسیکین باکور ی کوردستان ی ئینایه نه و ژ ی
مه لایین جزیری، عه لی حهریری، فه قیئ تهیرانه، ههروه کی د نه قی هوزانیدا نه و چه نده خویا دبیت:

من دی عه لاما که لامی مه و زوون

عالی بکرال بان ی گه ر دوون

بیناقه روحا مه لی ج—زیری

پ ی حه ی بکر ا عه لسی حهریری

که یفه ک وه بدا فه قیئ تهیران

حه تتا به به د بمایین حهیران (دوسکی، 2020: ل 94)

2.3. ژيانا نه ده بی یا عه لی حهریری:-

سه باره ت ژيانا ره وشه نبیری و نه ده بی یا هوزانقان (عه لی حهریری) (دهرچوو یی حوجره و
مزگه فتی یه، ههروه کی د شعرین وی دا دیاره، ههروه سا شاره زاییه کا باش دهرباره ی شه ریه ته و
پیزانینین ئیسلامی هه یه، و ناگاداریه کا باش د نه ده بیاتین سوفیزمی و ئیسلاما سه رده می خو
هه بوویه. ناسناق ی وی پ ی شعری هه رناسناق ی خو (عه لی) دقه سیده پین خودا ب کاره ئینایه. دهنده ک
ژیده راندا هاتیه باسکر ن بناقی (عه لی عاشق) هنده ک که س بناقی (مه لا عه لی) هوزانقان دده نه نیاسین،
نانکو نه و ژ ی وه کو هوزانقانین دین سوفیگه ری خاندنا خو ل مزگه فتان ده ستییکرییه (مارف
خه زنده ار، 2002: ل 150).

هوزانقان کلاسیک عه لی حهریری ههروه کو چه ن دین هوزانقانین دین کوردی ژبه
بارودوخ سخته کو کوردستان تیدا دهر باز بووی و نه و کاودانیت سیاسی و کومه لایه تی، بههرا پتیریا
هوزانقانین کلاسیک به ره مه یین وان ب شیوه یه کی بهرچاف دیار و ئاشکه رانین، بتنی سه باره ت ژيانا
وی یا نه ده بی چه ن دین به ره مه یین نه ده بی هه بوینه و ب کرمانجی نفیسینه، ژبه ره مه یین ویین نه ده بی

هوزانین وی گریدای بوون بابه تین (سوفیگه رن، دلداری، ئایینی، سروشتی، وه سفکرنا یارا خو و
غهزه) _____ سوفیگه ری ... هت _____ (د)
(<https://www.google.com/amp/s/www.fotoartbook.com/%3fp=107662>) .

3.3. روخساری هوزانا عه لی حهریری:

ئه و به ره مه یین شیعرین عه لی حهریری تنی به رده ست (ژلایین کیشی قه هه می بشیوی
چوارینا هه شت بهیت وقافیه (أأب) هاتینه نقیسین، وئه ف کیشه ل سه ر کیشا سفکا خومالیا
فۆلکلۆری کوردی یه ب هه می دیالیکتان قه، ب تنی ئیک به ره هم نه بیت، ئه وژی هه ر ب شیوه یین دی
نه، به لی هه ر دیره ک ژلایین کیشی قه حه فت بهیته، و لایه نگیرین کیشا عه روزیه چوارینا هه شت
بهیته، شعرین وی ژ دوونیه دیرا پیک دهین (سه در و عه جز)، ئانکو سه در دبیته دوورسته و عه جز
دبیته دوورستین دی، ب قی شیوه ی سئ رسته ل سه ر ئیک قافیه دروست دبن و رستا دی زی ل
سه ر قافیه کا گشتی یا شعرا عه روزی دروست دبیت، و دبیزنه ئه قی چهندی (موسه مه ت). ئه ف
دیارده د (غه زه ل و قه سیدیدا) دیار دبیت (خه زنه دار، ۲۰۰۲: ل 151) .

4.3. نافه روکا هوزانا عه لی حهریری:

ژلایین نافه روکی قه هوزانانی سوفیگه ر (عه لی حهریری) چهندین بابه تین جورا و جور دناق
هوزانین خودا بکارهینایینه، (ل دلداری مه به ستا سه ره کیا هوزانانیه، ئانکو دلبر مه به ستا سه ره کیا
هوزانانی بوو و هوزانیت خو ته رخانکربوون بو و مه به ستی) (مارف خه زنه دار، ۲۰۰۲: ل 152) .
ل ب شیوه یه کئ هویر ل دویف وینین سوفیگه رین دگه ریت دا کو دگه ل دلبره ی به راورد بکه ت؛
په یوه ندی دناق به را هوزانانی و دلبره ی دا دبیزنی عه شق یان زی عه شقا سوفیزمی، ئه ف دلداریه
هه ردوو جیهانان پیکه گریده ت، هوزانان په نایین دبه ته به ر هنده ک په یف وزارافان دا کو وینین
سوفیاتی تییدا بکاربینیت، به لی ئه ف چهنده هوزانیت وی نا به نه دناق نه هینیت سوفیگه رین دا،
به لکو هنده ک وینیت وه سفا سوفیسزمی ده ته دیار کرن. ژ به رهندی هوزانین عه لی حهریری

دچارچوو قی دلداری و سروشتی و سوفیزمی ب ئاوایه کی رومانتیکی و دیمه نیین هه سته پیکرین کلاسیکی ناچنه دهر؛ ب شیوه یه کی گشتی هوزانین وی ژ لاین ناهه روکی قه مه به ستا وی یا سه ره کی دل به نه بوویه به لکو نیژیک بوونا خو بو خودی دیاردکته، هوزاننانین سوفیگه ر دیر دکهن ژ هه خوشیه کی دا کو خو پتر نیژیک بکه ن ژ بوو خودی، هه ر ژ بهر هندی ژی هوزانیت عه لی حه ریری یین کو ژ (دیوانا وی یا ژاپای دایه دیارکن ژلایی رووخساری قه وارگه هنی وی جفا تاکوردی یه یا کو عه لی حه ریری تیدا ژیای) (صادق بهاء الدین ئامیدی، ۱۹۸۰: ل ۲۳۳).

که واته ئه و بابه تین هوزاننانین کلاسیک دناف هوزانین خودا بکار هیناین بۆ مه به ستا سوفیسم بوویه، له ورا ل زوربه یا جارن هوزاننانین کلاسیک په نا بریه بهر بکارهینانا هنده ک په یقان کو واتیه کا به رفه هه بوویه، ئانکو ئه و زمانن هوزاننانین کلاسیک هوزانین خوه پی دقه هاند زمانه کی به رزه و تابه ته و ب جیهانا سوفیاتیه.

4. رهنگه دانا تیگه هین سوفیگه ری د هوزانین عه لی حه ریری دا:

سه باره ت پله یین سوفیگه ری ههروه کی یار سوفیگه ری چه ندین پله و پایه یان بخۆ قه دگریت، کو هه ر پله یه ک گریدایی ب بابه ته کی سوفیگه ری قه و ئه ف پله ژی دابه ش دبنه سه ر (حال، مه قام)، لی داکو بیافی قه کولینن دریز نه بیت ئه م دئ هه ولدهین ئامازی ب ئه وان پله یان کهین یین کو هوزاننان (عه لی حه ریری) کلاسیک دناف هوزانین خودا بکار ئیناین، ژ ئه ون پله یان ژی.

1.4. مه قام:

1.1.4. ته و به (لخۆ زفرین):

ئیک ژ پله یین سوفیگه ری لخۆ زفرینه، عه لی حه ریری ژی سه باره ت ته و ب چوارینه یه کا هوزانا خودا دبیزیت:

سهفه ر دووره شهبن تارى

ئهرى عهليۆ تو پر ژارى

بكه تهوبه ب يهكجارى

بهلكى ل مه خوۆش بت شالان (دوسكى، 2020: ل 94)

د ئهقى هوزانيدا دا وهسا ديار دبیت كو هۆزانقان هزرا لخوا زقرينى دكته دهمى
دبيژيت ئهو سهفهرا تو تيدا ئهى عهلى كو سهفهرهتا تاريه، واته ئهف دونياين عهلى تيدا
دونيايهكه ته ناگهه ژ خوۆ نينه، سههرهراى بنى ناگههينى تو مرۆقهكى ژارى، ههروهسا
ههقهيهقينى دگهل دهروونى خوۆ دكتهن و ئهرى عهليۆ تول خوۆ بزقرهقه، تهوبى بكهته چ بو
پشتى مرنا خوۆ نهكريه، ئهقهژى وئ چهندي دگههينيت كو دياربوويه عهلى حهريرى وهسا
پهستنا خودئ نهكريه كو لخوا رازى بيت، ههروهسا خودايى وى ژى ل ئهوى رازى بيت،
لهوما داخازا دهروونى خوۆ دكتهن كول خوۆ بزقرت و تهوبه بكهته، وهسا د هوزانى ديار
دكتهن ئهگهر ب ئيكجارى تهوبه بكهتهن، بهلكى خودايى مهزن ژى ل ئهوى خوۆش بيت ول
گونههين ئهوى ببوريت.

2.1.4. زوهد (نهفيانا دونياين):

زوهد بو وئ چهندي دهيتن كو مروف پشت ل دونياين بكهتهن و بهرى خوۆ بدهته
ريكا خودايى مهزن، چونكى زوهد نهفيانا دونياين يه، ئهف نهفيانه ژى ژبه وئ چهندي يه
كو خودايى مهزن ژى دونيا نهفيتن، سهبارته قى چهندي عهليى حهريرى دبيژيت:

پوو بهر دهرى جهبار بكهن

دونیا به طاله ست نه ی عه لی

ته رکا دن ی یه کجار بکه ن

ئاخر زه واله ست نه ی عه لی (دوسکی، 2020: ل 131)

د نه قی کویله یا هۆزانییدا پله یا سوفیگه ری زوه د تیدا خویا دبیت، نه وژی به حسنی نه وئی چه ندی دکه تن کو وه کو گازییه کی دکه تن بو خوینده فانی دبیزیت هوین هه می پیکفه به ر ه ف ده رگه هین خودایی مه زن هه رن، نه قی دونیایی پشت گو هی خۆ پافیژن، دونیایه چ مفایه کی هه تا هه تایى بو مرۆفان نینه، ده ته خویا کرن کو دونیایه کا به طاله، واته دونیایه کا پوچ و بی مفایه، نه قه ژى وئ چه ندی دگه هینیت کو دبیزیته خوینده فانی پشت ل دونیایی بکه ن و روو بکه نه خودایی مه زن، چونکی دوماهیكا نه قی دونیایی هه ر خراپ بوونه و هیلان، دئ ب دوماهیك هیت، به ری هنگول پاشه رۆژا هنگو بیت نه وژی رۆژا هه ستانه قی یه پشتی مرنی، واته رۆژا قیامه تی، ههروه سا به رده وامیئ ده ته هوزانا و خو دبیزیت:

خالق بخوه گۆت نه ی سوخن

کو ئافرین ئنسان و جن

(الا تعبد إلا) نه من

قه ولی جه لاله ست نه ی عه لی (دوسکی، 2020: ل 131).

واته چ جارن مرۆف دلئ خۆ ب نه قی دونیایی خواهه نه که تن، کو هزر بکه ت هه تا هه تایى دئ ژیت و نامرین، واته ئافران دن و هاتنا مرۆفان و نه جنان لسه ر نه قی دونیایی بو وئ چه ندی نینه کو تنئ خۆشی و شادیئ تیدا به ر به ین، به لکو بو وئ

چهندی یه په رستنا خودایی مه زن بکهن، ئەفه زی د قورئانا پیرۆزدا ئی دا ئاماژه پی هاتیه کرن، وه کو خودایی مه زن دبیزیت: ((وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ)) (قورئانا پیرۆز، سوره تا الذاریات، ئایه تا 56). ئەف چهنده ئی وه کو به لگه د هوزانا خودا بکارئینایه کوئه فی دونیایا ئەم تیدا دژین هه هیلانه، دقیت گرنگی پی نه هیته دان، په رستنا خودایی مه زن بکهن، چونکی خودایی مه زن (ئینس و جن) ههردوو ئافراندين بۆ په رستنا خودی.

3.1.4. ته وه کول (پشت بهستن):

پشت بهست ئیکه ژ پله یین سوفیگه رین، عه لی حه ریری ئی ئەف پله ئی د هوزانین خودا بکارهینایه ده می دبیزیت:

رۆزا حه سیب و وه حه شه تی

قه د که سی چاف هه لنه تی

به سته د ته حسین روخسه تی

سولطان موحه ممه د مصطفی (جه بار 2014 : ل 104)

عه لی حه ریری د ئەفی هۆزانیدا دا ده ته ئاشکه را کرن کو باوه ریه کا ته مام ب خودی و موحه مه د پیغه مبه ر (سلاقیت خودی لسه ر بن) هه یه، پشت به ستنی لسه ر ئەوی چهندی دکه تن کو پیغه مبه ری ئیسلامی موحه ممه د (سلاقیت خودی لسه ر بن) کو رۆزا دوماهیکی ئەف دی شه فاعه تی بۆ ئومه تا ئیسلامی که تن.

4.1.4. ته نزیه (پاك دیتن):

پاك دیتن ئیکه ژ پله یین سوفی گهرین، عهلی حهریری ژێ ئهف پله ژێ د هوزانین
خودا بکارهینایه ده می دبیزیت:

مه حبوبی دهستی خالق

سولطان موحه ممه د موصطه فا

مه عشوقی عشقا عاشقی

سولطان موحه ممه د موصطه فا (دوسکی، 2020: ل 26).

د ئهقی پارچه هوزانی دا عهلی حهریری پاك دیتن وه کو پله یه کا دیترا
سوفی گهرین بکارهینایه، ئه وژی ژ بهر قیانا خودایی مهزن، قیانا موحه ممه د پیغه مبه ر ژێ
که تیه ددی وی، ئه فه ژێ وی چه ندی دگه هینیت کو دیتنا وی بو خودایی مهزن یا پاك و بی
گهرده، ژ بهر ئهقی چه ندی عاشقی موحه ممه د پیغه مبه ر (سلاقییت خودی لسه ر بن) بوویه.

5.1.4. ئینابه (فه گهریان ل غه فله تی) :

هه ر چه نده وه کو مه د پله یین سوفی گهریی دایه ئاشکه را کرن کو ته وبه لحو
زقرینه و د ئهقی پشکی دا نموونه وه ک پراکیزه کرن دایه ئاشکه را کرن، ئینابه ژێ تا
راده یه ک نیژیکی ته وبی یه، خالد جوداهیا دناق به را وان دکه تن مه د پشکا ئیکی دا دایه
خویا کرن، سه باره ت قی چه ندی عهلی حهریری دبیزیت:

ئهی ((عه لیۆ)) مالک خراب

جه رگ و دلم بوونه که باب

" يا ليتنى كنت تراب "

نوورها موحه ممه د بوو نجار (جهبارى، 2014 : ل 109 - 110) .

د ئهقى پارچه هوزانى دا وهسا دايه ناشكهره كرن كو لخوا قه گهرىانى دهيت و
ئهف لخوا قه گهرىانه ژى زقرينه ژگونههان كو بهحسىن خو دكهتن كو عهلى كهتیه د
ههلهيپن باوهريى دا، د ئهقان ههلهيان دا ژى نموونهيه كا د قورئانا پيرۆز دا دكهته پهنه كو
كو دهمى كافر ل رۆزا قيامهتى خويال ئهوى چهندي رادهيلن كو ئه وهه رئاخ بان نهك
مروفت، چونكى ئهول خو نه زقرينه و ل دويىف ريكامو حه ممه د پيغه مبهرى نه چووينه،
لهوما دايه ناشكهره كرن كو دقيت لخوا قه گهرىانه كا تهمام بكهين، داكو وهكى وان كافرين
خوزيان رادهيلن لئ نههين.

6.1.4. صبر (بين فرههى) :

بهينفرههى ئيكه ژيله يپن سوفيه گهرين، عهلى حهريرى ژى ئهف پله دهوزانين
خودا بى بههر نه كرىه، دهمى دبيژيت:

ئهز پيم نه ما سهبر و هه دار

ديسان له دهستا فيرقهتى

لومه م مهكهن ئهغيار و يار

سوتام به دهستى غه ربهتى (جهبارى، 2014 : ل 95)

د ئهقى پارچه هوزانيدا دا ئيك ژيله يپن سوفيه گهرين تيدا هاتيه بكارهينان ئه وژى
بهين فرههى (صبر) هه، حهريرى ئه و چهندي دايه دياردبيت كو هه داره كا زور كيشايه ل

سه ر ژيک قه بوونى، ههروهسا ئهف ژيکفه بوونه ئى گهلهك دهم ب سهردا چووويه، ديار بوويه ههريرى گهلهك پهريشان بوويه، لهوما ب شيوهين هۆزان ئهوا ددلى خودا دهرديخيت و ژبه ر دويريا وي بۆ دهمهكى دريژى ئهف بهين فرههه بوويه جهئى نه رهحه تيا ههريرى.

7.1.4. فهنا و بهقا (نه مان و مان) :

نه مان و مان ئيکه ئيلهين سو فيگهريى، هوزانقان ئهفئ پلهيا سو فيگهريى دهوزانين خودا بكار دئين، داکو دوو تشتين هه قذ و هه قسه نگيهك دهوزانى دا دياربکهت، ههريرى ئى ئهف پلهيه دهوزانين خودا بكارهينايه دهمى دبيژيت:

يا عهلى بهس كه گوتنى

جارهك ژبيركه موردنى

كو چهند شرينه ئهف دنى

ئاخر به طالست ئهئى عهلى (دوسكى، 2020: ل 139) .

د ئهفئ چارچه هوزانين دا وهسا خويبا دبیت كو نه مان و مان دوو تشتين هه قذرن هاتينه بكارهينان ئه وژى (مرن و ژين) ه، وهسا دديار دكهت كو هوزانقان دگهل خو دان ستاندنى دكهتن و دبيژيت، ئهئى عهلى تو بهسه دان و ستاندنى بکه، ئهفئ دونياين ژبير بکه، ئهف دونيايه ب دريژاها ئيى هه ر كه سه كى هه مى مانديبوون و پر خه م و كوفانه، جارهنى ئى هزارا مرنى بکه، چونكى ئهف دونيايه يا بى مفايه و تو دئى هه ر ئى دهركهفى و مرى.

8.1.4. محاسبه (ل خو پرسين) :

ل خو پرسين ئيکه ل پلهيپن سوفیگهريی کو هوزانقان د هوزانين خودا بكار دئینیت بو وئ چهندي کو پيداچوونهکی ل خو و کريارين خو بکهتن، يان ئه و تشتی دهپته کرن دهرقهی ئايینی بیت پيداچوون بو بهپته کرن، هوزانقان ب هوزانا خو پيداچوونی بکهتن و ئه و کاري شاش ديار بکهتن وهکو پيداچوونهکی، ههريري ئی ئهف پلهيا سوفیگهريی ئی د هوزانين خودا بكار هينايه دهمی دبئزيت:

مه کهن باوهر ژ سه ر کهسکان

ئه گهر شاشک ژ نوري بت

دگه ل کهزبي دبت کافر

دبئزن ئه صلی پاکم ئه ز (جهباری، 2014: ل 183).

د ئهفی پارچه هوزانا عهلی ههريري دا ئیک ل پلهيا سوفیگهريی کول خو پرسينه، ئانکو ئه و شاشيپن دهپنه کرن ب هوزان بو خواندهقانی دهته ئاشکهرا کرن، ئه و ئی بهحس و ان سهيدانه ئه وین شاشکين کهسک دکنه سهري خو و خه لکی دخاپين و درهوان بو دکهن، ههروهسا مالی خه لکی ب فيک دخون، هون ژوان قه د باوهر نه کهن، ئه گهر خو شاشکين وان نور ئی بچيت، چونکی ئه و درهوان دکهن و دبئزن ئه م د بنه رت دا کهسین پاک و باوهردارين دروستين، ئه فی چهندي ئاشکهرا دکهن وهک ل خو پرسين داکو ل دویف ئه قان سهيدان نه کهفن ب ناقی ئايینی ئيسلامی مال و پارهی کوم دکهن.

9.1.4. حالئ ئیحسان (چاک) :

سه بارهت ئه قی پارێ سو فیگه ریڤ حه ریری د هوزانیڤ خۆدا بکار ئینایه، ده می

دیژیت:

ئه صحاب چل بترن

حه می تیک دفوکرڤ

میژ ژمیژا چیترن

سررا ژیه ک دگرن (دوسکی، 2020: ل 162)

د ئه قی پارچه هوزانا عه لی حه ریری دا به حسی چاکیی دکه تن، وه سا دده ته خویا
کرن کو به حسی ئه صحابیڤ پیغه مبه ری دکه تن بیی نا فین وان بینیت و ئاماژی پی بکه تن،
تنی به حسی ئه صحابیڤ پیغه مبه ری دکه تن، به حسکرنا حریری ژی لسه ر ئه وئ چهن دئ یه کو
ئه صحابیڤ پیغه مبه ری پترن ژ چل ئه صحابان، هه می ئه صحاب ژی چاف دکه تنه ئیک و
دوو، هه می ل ئیک و باشتر، باشیا وان ئه وه چاکیان ل ئیک و دوو دگرن. واته هه ر
ئه صحابه کی چاکیی دکه تن ئه وئ دیتر چاف لی دکه تن و چاکیه کا دیتر دکه تن.

2.4. حال:

1.2.4. حالئ هیقیبوونی (الرجاء) :

سه بارهت ئه قی پارێ سو فیگه ریڤ حه ریری د هوزانیڤ خۆدا بکار ئینایه، ده می

دیژیت:

یوسف بران ئافیته بیر

له و بره مصری کرده میر

هه ربو د ليسان و هه میر

سولطان موحه ممه د موصله فا (جه باری، 2014 : ل 106).

د ئه قی هۆزانی دا حاله تی سوفیگه ری ی هیقیبوونی تیدا خویا دبیت ئه وژی ده می برایین یوسف پیغه مبه ری (سلاقیت خودی ل سه ر بن) هاقیتیه دبیری دا ل هقیبا خو بره ده ف خودایی مه زن و داخاز ژ خودایی مه زن کر، خودی ژ ل دویف داخازا یوسف پیغه مبه ری هات و دناف بیری دا ب ریکا کاروانیان رزگار کر و بره میسری و ل میسری کره میر ، چونکی ناقی سولطان موحه ممه د موصله فا لسه ر ئه زمان و دلی وی بوو.

2.2.4. حالی زانین (الیقین) :

سه باره ت ئه قی پلا سوفیگه ریی هه ریری د هوزانین خۆدا بکار ئینایه، ده می

دیژیت:

ئهی ((علیۆ)) عالی نه صه ب

سه رچه شه ئی رۆم و عه جه م

ب هه قی له وحن " ما کتب "

نورها موحه ممه د بوو سه به ب (جه باری، 2014: ل 110).

د ئه قی هۆزانی دا حاله تی سوفیگه ریی ی زانینی خویا دبیت، ئه وژی هۆزانفانی ده می هه ریری له وحن کتب واته قۆرئانا پیروژ دخوینیت و لی تیدگه هیت، هه قیویقینی دگه ل دهروونی دکه ت و یه قین بو دروست دبیت کو پیغه مبه ری ئیسلامی موحه ممه د (سلاقیت خودی ل سه ر بن) سه رکیش و سه ره ری رۆم و عه جه مایه، وه سا دیاردکه تن کو

ئىدى موحهممهد (سلاڤىت خۆدى ل سهربن) بۆ ئهگهري هاتنا ناشتى و خهك د تارياتيا
نه زانينى دا ئينا دهري.

دهرئه نجام

1. دهئى بهري خۆ بدهينه سوفىگهري وهكو بابتهكى سهربهخۆ دناڤ ئهدهبياتيدا دى
بينين بهرهڤ لايهنى فهلسهڤى دچىت، چونكى ههروهكو يا ديار سوفىگهري پتر
گرىداى بىروباوهر و دهروونى مرۆڤان قهيه.
2. ميژوويا سه رهلدانا سوفىگهري ل دهڤ يونان و مهسيحيان و عه ره ب و كوردان
به رهڤ ئيك ئاراسته بوويه، ئه وژى ئه و تشتن گرىداى ب هزوربير و دهروونى
مرۆڤانقه، كو دبىته ئه گهري ئارامكرنا دهروونى مرۆڤى ئايينه و په رستنه، ئه قجا هه
ئايينهك بىت.
3. دناڤ هۆزانين هه ريرى دا رهنگه دانا سوفىگهريا ئىسلامى بخۆقه گرتيه پتر ژ
سوفىگهريا فهلسهڤى يه، ژ بهركۆ هۆزانقان پتر كهفتهه ژير كاريگهريا ئايينى ئىسلامى.
4. پلهين سوفىگهري وهكو مهقام پتر دناڤ هۆزانين عهلى هه ريرى دا دهئته دىتن، ل
دويڤ قهكۆلينا مه بۆ هۆزانين هۆزانقانى كلاسىك (عهلى هه ريرى) .
5. هۆزانقانى كلاسىك (عهلى هه ريرى) سوفىگهري دناڤ هۆزانين خۆدا بكارهينايه بۆ
وئ چهندي داكۆ ب ئهوى ريكى هزوربيرين سوفىگهري يين ل دهڤ ههين ئاراستهئى
خويندهقانى بكهت.

ليستا ژيدهران

قورئانا پيرۆز

ئىك: په رتوك:

أ. په رتوك ب زمانى كوردى:

1. ئهختيار احمد احمد، پله يين سوفىگهريين د ديوانا (جزيرى) دا، ناما ماستهري، زانكوييا زاخو، پشكا زمانى كوردى، 2010.
2. ابراهيم احمد شوان، سوفىگهري شيعرى ئايينى و سوفىگهري له شيعره كوردببهبه كانى مه حويدا، چاپى به كه م، چاپخانهى وهزارهتى پهروه رده، ههولپىر، 2001.
3. بابا شىخى مهردۆخ رۆحانى، ميژووى ناودارانى كورد، بهرگى به كه م، چاپى به كه م، چاپخانه حه جى هاشم ههولپىر، 2011.
4. ته حسين ئىبراهيم دوسكى، شهرحا به مايا ديانا عهليين حهريرى، چاپا ئىكى، جزيرى، 2020.
5. درباس مصتفا سليمان، سه رهلدان و وه رهرا جورين نوين ئهدهبى دكرمانجيا ژوورى دا، چاپا ئىكى، چاپخانا هاوار، دهوك.
6. ريگر خوشفى احمد، سوفىگهري د هوزانين ئهحمه دئى نالبه نند دا، قه كوليينين ئهدهبى، ژ وهشانا ريقه به ربا چالديكين و بژه يى، يانا رهوشه نبيرى و ئهدهبى سكولا ئادابى، زانكوييا دهوك، 2013.
7. سهلام ناوخۆش، فه رههنگى ئوكسفوردى نوئى، چاپى سييه م، چاپخانهى رۆشنبييرى، ههولپىر، 2006.

8. شیخ امین شیخ عه لائهدین نه قشه بهندی، ته صه وف چیه، چاپی سییه م، چاپخانه ی چوارچرا، مه اباد، 2015.
9. صادق بهاء الدین ئامیدی، هوزانقانی ت کورد، چاپا ئیکئی، چاپخانه ی کوری زانیاری عیراق، به غداد، 1980.
10. کامهران ئیبراهیم مشه ختی، سیمولۆژیای زمانی سو فیگه ری له شیعه ره کانی مه لایئ جزیری دا، چاپی یه که م، چاپخانه ی خانی، دهوک، 2011.
11. مارف خه زنده دار، میژووی ئه ده بی کوردی، به رگی دووهم، چاپی یه که م، چاپخانه ی وه زاره تی پهروه رده، هه ولیر، 2002.
12. مارف خه زنده دار، میژووی ئه ده بی کوردی، به رگی سییه م، چاپی یه که م، چاپخانه ی وه زاره تی پهروه رده، هه ولیر، 2003.
13. محمه د وه سمان، فه لسه فه ی سو فیگه ری ل دی ئیمامی غه زالی وبن عه ره بی و جلد له دینی رومی، چاپی یه که م، چاپخانه ی روژه لات، هه ولیر، 2003.
14. وه حید سندی، ره نگفه دانا سو فیگه ریی دهوزانی ن جزیری دا، چاپا ئیکئی، وه شانخانا په رتوکخانا گازی، دهوک، 2021.

ب. په رتوک ب زمانی عه ره بی:

15. آنا ماری شیمل، الأبعاد الصوفية في الإسلام و تاريخ التصوف، ترجمة: محمد إسماعيل السيد و رضا حامد قطب، الطبعة الأولى، منشورات الجمل، بغداد، 2006.
16. جوستاین غاردر، عالم سو فی روایه حول تاریخ الفل سفه، الطبعة الثالثة، دار المنی، سوید، 2004.
17. یوسف القرضاوی، العبادة في الإسلام، الطبعة الرابعة والعشرون، مكتبة الوهبة للنشر والتوزيع، القاهرة، 1995.

دوو : نامین ماسته و دکتورایین:

18. نه ختیار نه حمه د نه حمه د، په یین سوفیگه ریی د دیوانا (جزیری) دا، ناما ماسته ری،
زانکۆیا زاخۆ، پشکا زمان ی کوردی، 2015.

19. ابراهیم احمد حسین، شیعی ری ئایینی و سوفیگه ری له شیعه ره کوردیه کانی مه حوی دا
به راورد و لیکولینه وه، نامه ی دکتورا، زانکۆی سه لاحه ددین، کۆلیژی ئاداب، به شی
زمان ی کوردی، 1996.

سی : رۆژنامه و گۆقار:

20. عزالدین مصطفی رسول، شیء عن التصوف فی الادب الکردی، مجلة کاروان، العدد
۵۳، ۱۹۸۷.

چار : سایتین نه نترنیتی:

<https://www.google.com/amp/s/www.fotoartbook.com/%3fp=107662> .21

پینچ : سه رچاوه ی لاتینی

Zebari, R. I. K. & Babayiğit, M. V. (2021a). *KÜRT GAZETECİLİĞİN EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE ETKİSİ: 1991-2003 GÜNEY IRAK ÖRNEĞİ*. *Mesopotamia Journal of Interdisciplinary Studies*, 1(1), 68-76. DOI: 10.29228/mjis.54692.

Zebari, R. I. K., ve Babayiğit, M. V., (2021b). Peyv" Dergisinin Çeşitli Metinlerinde Edebi Eleştirilerin İncelenmesi, *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3), 1-33.

Zebari, R. I. K., ve Babayiğit, M. V., (2022). Dîrok a Rexne ya Edebî ya Kurdî li Başûr. *Kadim Hikmet Uluslararası Bilimler Dergisi*, 6, 28-44.

ZEBARI, R.I.K , HUSEEIN. B. R, ABDULRAHMAN. L. M, AMEEN, S. T. M,(2022).*LÊKOLÎNEK LI SER ROJNAMEGERÎYA KURDÎ YA LI BAŞÛRÊ KURDISTANÊ*, Kurdiname, No: 7, R. 128

Sufism in classical Kurdish poetry

(Poems on Hariri as a model)

Rabeea Ismael Khalid ZEBARI

Dertment of Computer Science , College of Science, Knowledge Universit, Erbil, Kurdistan Region, Iraq.

rabeea.zebary@knu.edu.iq

Bafreen Rasheed Huseein

Kurdish Languages department, Faculty of Language, University of duhok, Kurdistan Regions/Iraq .

Bafreen.huseen@uod.ac

Keywords: Kurdish poetry, Classic poetry, Ali Hariri

ABSTRACT

Sufism is considered one of the most important subjects of world literature in general and Kurdish literature in particular. Sufism is used within the literature as a means of purifying the heart and mind. This becomes a message that the author directs to the reader. In this message, the author tries to purify his heart and mind toward his God through this message. This conveys to the reader what is on his mind directly.

There is no doubt that Sufism is reflected in Kurdish poetry in general and in classical poetry in particular. Degrees of Sufism are also seen as a major theme in Ali's poems; therefore, we thought it necessary to select this theme and identify the reflection of Sufism in the poems of Ali Hariri classic poems.

Keywords: Kurdish poetry, Classic poetry, Ali Hariri

ملخص:

التصوف في الشعر الكلاسيكية الكوردية

(أشعار على حريري أنموذجاً)

ملخص البحث:

علم التصوف تعد من واحد موضوعات المهمة في الادب العالمي عموماً و الادب الكوردي بصورة خاصة، يستعمل الشاعر هذا العلم مثل وسيلة للتطهير القلب و النفس من العالم الخارجي، و بهذة طريقة تستطيع الوصول هدف الرئيسي للقراء الادب، لانه هدف من هذة العلم هي تطهير القلب من فوضى عالم الخارجي و قرب من (الله) سبحانه وتعالى بشكل مباشر لكي تستطيع وصول الافكار و الاحاسيس المهمة الي القراء الادبي. و بلا شك تعد هذة العلم الصوفية في الادب الكلاسيك بشكل عام و شعر الكوردية بشكل خاص انعكاس جيد بين العلوم الاخرى، و كذلك درجات العلم الصوفية بين الاشعار الشاعر الكلاسيكي الكوردي علي حريري له مكان الاساسي في هذة الامجال، لذلك ومن هذة الجهة يعتبر هذة الموضوع من الالهام مواضيع التي تعتبر الادب الصوفي في هذة المجال و انعكاس هذة الموضوع في الاشعار (علي حريري).

الكلمات المفتاحية: التصوف، الشعر الكوردي، الشعر الكلاسيكي، علي حريري.